

Overgenomen uit: **Begijnhofkrant 27 (2010) 2 - 6**

JAN VAN RUUSBROEC EN DE 'BEGIJN' BLOEMARDINNE

Hugo Vanden Bossche

In de kooromgang van de Sint-Michiels- en Sint-Goedelekathedraal in Brussel bevindt zich een standbeeld dat Jan van Ruusbroec voorstelt. Het beeld werd gemaakt door de Naamse beeldhouwer Jules Jourdain en in 1917 onthuld. In gelukzalige vervoering slaat Ruusbroec zijn blik ten hemel, terwijl hij met zijn rechtervoet het hoofd van de Brusselse "begijn" Bloemardinne vertrapt. Het beeld is een symbool van de overwinning op de ketterij. Maar Bloemardinne wordt in Brussel ook anders voorgesteld. Rond 1900 besliste de Brusselse administratie om de gevels van het stadhuis te verfraaien. Tussen de beelden van geleerden, kunstenaars en staatslieden op een van de zijgevels werd slechts één vrouw waardig bevonden om een plaats te krijgen: Heilwig Bloemaerts, die in Brussel bekend staat als "de Bloemardinne".¹ In 2005 heeft de Raad van de Vlaamse Gemeenschapscommissie beslist zijn vergaderzalen en publieke ruimten te benoemen naar tien belangrijke figuren uit de geschiedenis van Brussel. Voor de conferentiezaal werd de naam Jan van Ruusbroec gekozen en de prestigieuze overloop werd genoemd naar Bloemardinne.²

Beeld van Ruusbroec in de kooromgang van de Sint-Michiels-Sint-Goedelekathedraal in Brussel, met het hoofd van Bloemardinne onder zijn rechtervoet.

Tussen de talrijke beelden van geleerden, kunstenaars en staatslieden op een van de en zijgevels van het Brusselse stadhuis werd Slechts één vrouw waardig bevonden om een plaats te krijgen: Heilwig Bloemaerts.

Informatie over Bloemardinne komt van Ruusbroecs eerste middeleeuwse biografie, de Groenendaalse kanunnik Hendrik Utenbogaerde, beter bekend onder zijn Latijnse naam Henricus Pomerius (±1381 - †1469). In zijn tussen 1414 en 1431 geschreven geschiedverhaal *Over de oorsprong van het klooster Groenendaal* komt het volgende hoofdstukje voor:

“Ten tijde dat de dienaar Gods – Jan van Ruusbroec – nog een seculier priester was, leefde er in de stad Brussel een vrouw, die een verdorven geloof aanhing en in de wandeling de Bloemaerdinne werd geheten. Zij stond zo hoog in de volksfaam aangeschreven, dat men zich inbeeldde dat, wanneer zij naar 't altaar trad om de heilige communie te ontvangen, zij tussen twee serafijnen stapte. Zij schreef veel over den geest der vrijheid en over zondige liefde en wellust die zij serafijns noemde; daarom werd zij door veel aanhangers als de uitvindster – stichteress – eener nieuwe leer vereerd – de Beweging van de Vrije Geest. Leerarende en schrijvende zat zij in eenen zilveren zetel, die na haren dood, zegt men, uit bewondering voor hare leer aan de hertogin van Brabant werd aangeboden. Het volk geloofde dat door aanraking van haar dode lichaam de kreupelen weder gezond konden worden. Ruusbroec, vervuld met den geest der godvruchtigheid, gevoelde medelijden voor deze doling en weerstond dadelijk deze verderfelijke leer. En ofschoon zij veel volgelingen telde, nam hij het schild der waarheid op en ontmaskerde zeer waarachtig hare logenachtige en kettersche geschriften die zij te elken jare als haar van God ingegeven gewoon was te vervaardigen tot ondermijning van ons geloof. Dit doende toonde Ruusbroec zich ongetwijfeld bezielde met den geest van wijsheid en koenheid, niet vreezende de hinderlagen harer volgelingen, noch bedrogen door het blanketsel harer valsche leerstelsels, die den schijn der waarheid aannamen. Inderdaad ik kan uit eigene ondervinding getuigen dat deze aller afschuwelijkste geschriften bij 't eerste zicht in 't kleed der waarheid schenen gehuld, zodat niemand in staat zou zijn geweest er het zaad der ketterij in te ontdekken, tenzij door de genade en de hulp van Dengene, die leermeester is aller waarheid.”³

Beweging van de Vrije Geest

In zijn tekst trekt Pomerius een parallel tussen Bloemardinne (°1270 - †1335) en de Beweging van de Vrije Geest. In de geschiedschrijving van de eerste helft van de 14de eeuw is echter niets te vinden over een ketterse beweging in Brussel.⁴ Volgens Geert Warnar heeft de voorgestelde ketterij van de Broeders van de Vrije Geest zich in Brussel pas in het begin van de 15de eeuw voorgedaan.⁵ Het is goed mogelijk dat Pomerius de strijd tussen Bloemardinne en Ruusbroec achteraf zelf heeft verzonnen om een parallel te trekken met de Beweging van de Vrije Geest, een ketterij waartegen hijzelf in de aanval gaat.⁶ Waarom hij een vrouw gekozen heeft die in de Brusselse geschiedenis te boek staat als een “vrome weldoenster” en die jarenlang de buurvrouw was van de veel jongere Jan van Ruusbroec, blijft een open vraag.

Maar onder anderen Pater Jozef van Mierlo S.J., geboren in Turnhout in 1878, volgt Pomerius en schrijft in het begin van de 20ste eeuw over *“de Ketterin Blomardinne”*.⁷ In een gedicht⁸ van Anton van Wilderode (°1918 - †1998) staat:

*“Brussel, gij waart onze stad
kersten en kettters van binnen
Ruusbroec en Bloemardinne...”*

En ook in een boek, uitgegeven in 2006, vinden we het volgende tekstje: *“De aanhangers daarvan – van een mystieke sekte, Broeders en Zusters van de Vrije Geest genoemd – waren eigenlijk vrijdenkers die de vrije liefde en de erotiek propageerden als uiting van een innerlijke vereniging met God. Een belangrijke exponente was de Brusselse begijn Heilwige Bloemardinne, die aan het hoofd stond van deze beweging.”*⁹

Er blijven dus heel wat vragen bestaan. Op vier cruciale vragen proberen we in dit artikel, voor zover mogelijk, een antwoord te formuleren:

1. *Wie was Bloemardinne?*
2. *Was zij een ‘ketterin’ en/of waren haar ‘volgelingen’ kettters?*
3. *Was zij een begijn?*
4. *Welke ketterijen/kettters heeft Ruusbroec bestreden?*

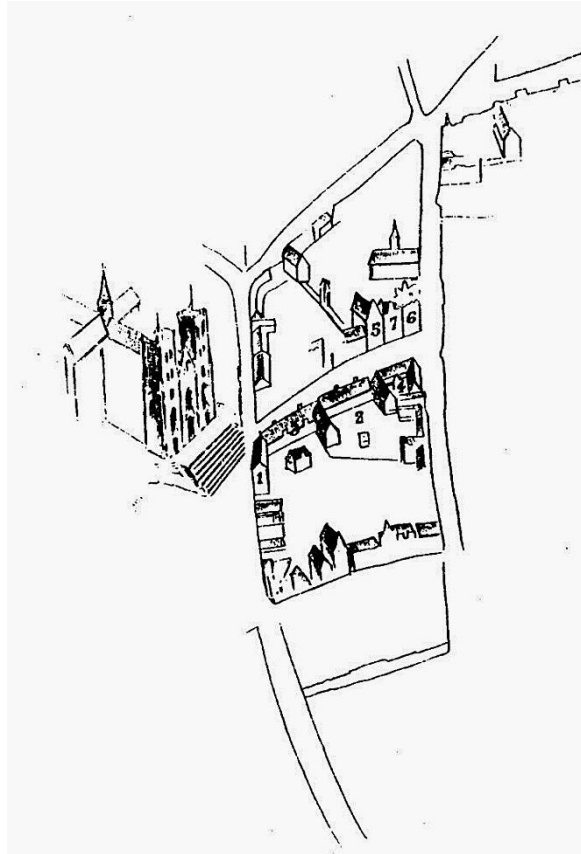
1. Wie was Bloemardinne?

Rond 1870 vond de archivaris van de Commissie der Burgerlijke Godshuizen van Brussel, Karel Stallaert, een hele reeks documenten die afkomstig waren uit onder meer het gasthuis van de Heilige Drievuldigheid. Deze teksten werden door Karel Ruelens (†1888) geanalyseerd en beschreven, postuum uitgegeven door J. Vercouille¹⁰ en doorgegeven aan Paul Fredericq en E. Van Even¹¹. In dit archief bevond zich een aantal notariële akten en rekeningen, waarin van 1305 tot 1335 een *“Domicella – jonkvrouw – Heilwigis dicta Blommardinne, dochter van Wilhelmus dictus Bloemart”*³ (Bloemardinne = jonkvrouw uit de familie Bloemaerts) vermeld wordt. Heilwig Bloemaerts of Heilwijch Blommaert of Hedwige Blomart is tussen 1260 en 1270 in Brussel geboren. Zij was dus een heel pak ouder dan Jan van Ruusbroec, die rond 1293 het levenslicht zag.¹¹ Volgens een aantal auteurs waren Willem Bloemaerts en Aleyde Colle haar ouders.

De vroegere stadsarchivaris Mina Martens¹¹ heeft grondig alle gegevens onderzocht over de families Bloemaerts en Hinckaert, waarvan Jan Hinckaert de 11-jarige Jan van Ruusbroec in zijn huis heeft opgenomen (zie *Begijnhofkrant 24*, zomer 2009, p. 2). Willem Bloemaerts werd in de 13de eeuw meermaals tot schepen van de stad Brussel verkozen. Hij had drie zonen: Willem II, Vrank en Hendrik. Uit de studie van Martens blijkt dat bovenvermelde Willem Bloemaerts de grootvader en Willem II de vader van Heilwig was. Net als zijn vader was ook Willem II verscheidene jaren schepen van Brussel. Ook haar broer Goesen (*“Goesen Bloemaerts ziele brueder jonck vrouwe Heilwigen Bloemaerts”*) was schepen van Brussel. Wie haar moeder was, is nooit teruggevonden.¹¹

Het is duidelijk dat Heilwig en haar broer tot het Brusselse patriciaat behoorden en dat in hun invloedrijke familie vele schepenen, “cijnsontvangers” van Brussel en Brabant en zelfs een *“seneschalk”*¹² voorkwamen. In feite behoorden ze tot het geslacht ‘t Serroelofs, één van de

zeven nobele families of “*lignages*”. Volgens de Brusselse mythologie zou Brussel gesticht zijn door deze zeven patricische families, maar in feite waren het clans van families, want pas in 1306 werden deze clans in zeven geslachten samengebracht.⁶ Het zijn deze geslachten die vanaf de middeleeuwen tot het einde van het Ancien Régime (1715-1783) Brussel bestuurden. Bovenvermelde documenten leren heel wat over de rijke patriciërsdochter Heilwig Bloemaerts.

Plan van de huizen en hofsteden aan de Gasthuysstraat, getekend door Karel Ruelens¹⁰. Het “begijnhofje” dat Bloemardinne hier in 1305 kocht (huis nummer 2), gesticht in 1272 door Hedwige van Meerbeke, bevond zich in de schaduw van de collegiale kerk Sint-Goedele. Het werd later uitgebreid met enkele huisjes aan de overkant van de straat.

In 1305 heeft zij – ongeveer 35 jaar oud en ongehuwd – een begijnenwoning gekocht. Dit “begijnhofje”, gesticht in 1272 door Hedwige van Meerbeke, bevond zich in de schaduw van Sint-Goedele en niet ver van het huis (nummer 1) waar de 11-jarige Ruusbroec mogelijk toen al woonde. Of er in dit huis nog begijnen woonden nadat Heilwig samen met haar dienaar (gezelschapsdame?) Mathilde de Bigard daar effectief ging wonen, is ver van bewezen. Wel is het zeker dat zij zich omringde met een aantal vrome, ongehuwde vrouwen en weduwen uit het patriciaat. Van 1305 tot 1316 heeft zij verschillende percelen aangekocht en volgens Ruelens zou zij zo een klein begijnhof hebben samengesteld¹⁰ (nummers 5, 6 en 7). Deze huizen en hoven bevonden zich in de Gasthuysstraat, de huidige Markiesstraat, en de nog steeds bestaande Loksumstraat. Tussen 1316 en 1335 zijn er blijkbaar geen aankopen meer gebeurd. Het is mogelijk dat de jonkvrouw toen financiële problemen had.^{10, 13} In 1316 leent

zij een belangrijke som om enerzijds haar gasten te onderhouden en anderzijds voor het betalen van een jaardienst in een kapel van de Sint-Goedelekerk. Toen zij in 1335, kort voor haar dood (zij overleed op 23 augustus) haar testament opmaakte, onder het toeziende oog van Jan Hinckaert, stond zij in de schuld bij een kapelaan van Sint-Goedele, Cornelis de Pape van Ninove (Nieneve).¹⁰ Deze kapelaan zal het werk van Heilwig Bloemaerts voortzetten en later (in 1357) in haar huizen het gasthuis toegewijd aan de Heilige-Drievuldigheid oprichten. Na haar overlijden is het bestuur van dit gasthuis in handen gekomen van een schepen van het geslacht 't Serroelofs en twee meesters van de kerkfabriek van Sint-Goedele. Een kanunnik van het klein kapittel van Sint-Goedele wordt vermeld als "*mamboer*" (voogd) van het gasthuis. Of er dan nog steeds alleen ongehuwde vrouwen en weduwen uit het patriciaat woonden, is niet zeker. Het is alleszins zeker dat Cornelis van Ninove in 1357 in zijn testament vastlegde dat er in dit gasthuis twaalf ongehuwde arme vrouwen mochten wonen, op voorwaarde dat ze een goede reputatie hadden (dus zeker geen lid mochten zijn van een ketterse beweging). In 1371 wordt de stichtingsakte van het gasthuis (rusthuis) door de aartsdiaken en latere bisschop Jan 't Serclaes goedgekeurd. In deze akte is er ook sprake van twaalf arme vrouwen.¹¹ Tot 1399 is er steeds een Bloemaert bij het bestuur van het gasthuis Heilige-Drievuldigheid betrokken geweest.¹¹

De collegiale kerk Sint-Goedele: detail van een miniatuur uit het getijdenboek van Margaretha van York, circa 1468, Koninklijke Bibliotheek Albert I, Brussel, Hs. 9296.

2. Was Bloemardinne een ketterin?

Pomerius schrijft in bovenstaande tekst dat Bloemardinne jaarlijks "*logenachtige en kettische geschriften*" vervaardigde. Maar in het huis van Heilwig Bloemaerts, het latere gasthuis, werd in het archief dat vanaf 1263 tot 1783 werd bijgehouden, geen enkel "subversief" geschrift, maar ook geen enkele tekst van Heilwig teruggevonden.¹¹ Het is natuurlijk mogelijk dat deze geschriften vernietigd werden. Geleerde dames en de begijnengemeenschap werden toen door de kerkelijke autoriteiten gewantrouwd. Pomerius beweert dat hij in het begin van de 15de eeuw "*deze aller afschuwelijkste geschriften*" heeft gelezen. Maar het is weinig waarschijnlijk dat, indien ze ooit bestaan hebben, deze geschriften niet in de periode rond het Concilie van Vienne (1311-1312) zouden zijn vernietigd. Op dat concilie werd bij pauselijk decreet besloten de "broedplaatsen van ketterijen" (begijnhoven) te

laten inspecteren.¹³ In Brussel waren de gevolgen van dit decreet snel merkbaar: in 1317 werd het Brusselse Groot Begijnhof, ook het Begijnhof van Onze-Lieve-Vrouw van de Wijngaard genoemd, gesloten. Na vijf jaar onderzoek werden de Brusselse begijnen van alle blaam gezuiverd, maar het zou nog tot 1333 duren voordat de poorten van de Wijngaard weer opengingen.¹³

Als men het leven van Heilwig bekijkt, valt het op dat zij steeds goede contacten had met de clerus van Sint-Goedele, waartoe haar burens, de kleine kanunnik Vrank van Coudenberg en de kapelaans Jan Hinckaert en Jan van Ruusbroec, tot 1343 behoorden. Uit de hierboven besproken archiefstukken komt zij, in tegenstelling met wat Pomerius en ook van Mierlo⁷ beweerden, naar voren als een toonbeeld van rechtschapenheid, een jonkvrouw die enorm veel heeft weggeschonken. Uit de aktes van 1305 tot 1335 weten we dat ze velen heeft geholpen. Ook op jongere leeftijd schonk ze belangrijke bedragen aan onder andere het Brusselse Groot Begijnhof. Bovendien heeft haar stichting voor bejaarden en haar liefdadig werk haar overleefd: in bovenvermelde stichtingsakte uit 1371 wordt Heilwig Bloemaerts met grote eerbied herdacht. Zij wordt er beschreven als een persoon die grote lof verdient en die Christus devoot was toegedaan.⁴ Nog tot in de 16de eeuw herdacht het kapittel van Sint-Goedele jaarlijks haar overlijden met een eucharistieviering.¹⁴ Er is bovendien helemaal niets dat erop wijst dat ze “*logenachtige en kettersche geschriften*”³ geschreven zou hebben.¹⁴ Het is ook vermeldenswaard dat zij niet stierf op de brandstapel, maar in haar eigen bed. Denken we maar aan het lot van de orthodoxe begijn uit Valenciennes, Marguerite Porete¹⁵ en andere zogenaamde “ketterse” vrouwen die levend werden verbrand.

Uit dit alles blijkt dat Pomerius deze Brusselse ten onrechte beschrijft als de ketterse tegenspeelster van Ruusbroec⁴ en dat van Mierlo’s stelling “*het is wel tegen haar op de eerste plaats, dat Ruusbroec preekte en schreef*”¹⁶ op zijn minst betwijfeld kan worden. Ook haar zogenaamde volgelingen kunnen tot 1399 en waarschijnlijk later niet als ketters worden beschreven. Dat ze voorgesteld werd als een ketterse tegenstandster van Ruusbroec, had ook gevolgen in niet-kerkelijke middens. Zo werd ze in de 19de eeuw ten onrechte bestempeld als “heldin van de vrijzinnigheid”.²

Waarom nam Pater van Mierlo, die in de historiografie van de Middelnederlandse letterkunde nog steeds een onvervangbaar belangrijke plaats bekleedt, de tekst van Pomerius over? In zijn postuum uitgegeven verhandeling *Jan van Ruusbroek en Bloemardinne*¹⁰ bespreekt Karel Ruelens de bovenvermelde archiefstukken, die hem tot de conclusie hadden gebracht dat Heilwig Bloemaerts de Bloemardinne was. Daarna ging hij op zoek naar haar ketterse geschriften, waarover Pomerius bericht had. Hij vond twee 14de-eeuwse handschriften, die vroeger behoorden aan het Rooklooster in het Zoniënwood, en een derde, dat zich in de 17de eeuw in het professiehuis van de jezuiten in Antwerpen bevond. Deze handschriften “*bevatten zeer sonderling proza- en dichtstukken, zonder algemenen titel, en wezenlijk door een vrouw geschreven*”¹⁰. Ruelens bedoelde de in 1838, na eeuwen opnieuw ontdekte teksten van Hadewijch (zie ook Warnar¹³). Ruelens citeert in zijn tekst allerlei passages waarvan hij meende dat Ruusbroec er de leer van de vrije geest in had bespeurd. Op basis van deze teksten dacht hij dat Hadewijch zou kunnen worden geïdentificeerd als Heilwig Bloemardinne. Het

ontbreken van het nagelaten werk van Heilwig Bloemaerts zou met deze identificatie meteen zijn opgelost, evenals het probleem van het ontbreken van een snipper biografie¹⁷ over Hadewijch.

De hypothese van Karel Ruelens werd echter door Van Mierlo naar het rijk der fabelen verwezen¹⁶. Voor Van Mierlo vormde het werk van Hadewijch het absolute hoogtepunt van onze Nederlandse letterkunde. Zijn bewondering voor Hadewijch was grenzeloos en hij verloor daardoor af en toe zijn eigen objectiviteit uit het oog. Hij maakte veel werk van het benadrukken van haar rechtzinnigheid en bestreed iedere suggestie dat Hadewijch dezelfde kon zijn als een vrouw die onder verdenking van ketterij had gestaan. Systematisch probeerde hij ieder punt in de bewijsvoering van zijn tegenstanders te ontcrachten.¹³ Hij heeft zijn bevindingen met zoveel stelligheid en overtuiging neergezet, dat sinds meer dan vijftig jaar het historisch onderzoek naar Hadewijch praktisch stilligt.¹⁷ Pas de jongste jaren zijn de bevindingen van Ruelens weer nieuw leven ingeblazen¹³ en worden van Mierlo's argumenten opnieuw bestudeerd.¹⁷ Maar tot op heden weten we nog niet wie Hadewijch is. Wie er blijkbaar niet aan twijfelt dat Hadewijch en Bloemardinne een en dezelfde persoon zijn, is de commissie die de 10 belangrijke figuren uit de geschiedenis van Brussel heeft gekozen. In de brochure *Het parlement van de Vlamingen in Brussel*² staat naast de titel *BLOEMARDINNE* Hadewijchs eerste *Strofisch Gedicht* (eerste lied) afgebeeld.

Hadewijchs eerste Strofisch Gedicht: “Ay al es nu die winter cout / cort die daghe / ende die nachte langhe”, Handschrift Gent, UB, 941, f. 49 r, einde 14de eeuw.

3. Was Heilwig Bloemaerts een begijn?

De ongehuwde Heilwig Bloemaerts, die Christus devoot was toegedaan⁴, zorgde in een klein begijnhof¹⁰ voor een groepje “*mulieres religiosae*” (vrome vrouwen). Volgens Verdeyen was zij een begijn in de oorspronkelijke betekenis van dat woord.⁴ Maar terwijl verschillende bewoners van Terarken, een 13de-eeuwse stichting voornamelijk bedoeld voor dames uit de

betere klassen¹¹, in verschillende documenten als begijn worden vermeld, wordt Heilwig in alle aktes vermeld als “*domicella Helwigis dicta Bloemardinne*”.^{10, 11}

Zoals reeds vermeld, werden in de 14de eeuw begijnhoven en vooral die waar “*femmes savantes*” samenleefden, door de kerkelijke autoriteiten als mogelijke broedplaatsen van ketterijen gezien. Misschien is dat de reden waarom Heilwig Bloemaerts iedere associatie vermeed met een begijnhof en dat van 1316 tot 1335 haar naam niet voorkomt in bovenvermelde documenten. Zij is er alleszins in geslaagd haar gemeenschap buiten het blikveld van de Brusselse visitatiecommissie te houden.¹³

4. Welke ketterijen/ketters heeft Ruusbroec bestreden?

Eerst dient te worden opgemerkt dat Ruusbroec in geen enkele tekst zijn buurvrouw, noch andere personen met name noemt. En hoewel het beeld in de Sint-Michiels- en Sint-Goedelekathedraal als een symbool van de overwinning op de ketterij wordt voorgesteld, benadrukt Faesen in zijn boek *Jan van Ruusbroec. Contemplatief theoloog in een moeilijke tijd* dat Ruusbroec zich in zijn werken zeker niet als “ketterbestrijder” profileert.¹⁴ Het blijft een feit dat Ruusbroec in zijn teksten bepaalde vormen van onkerkelijke (ketterse) mystiek heeft bestreden. Dat blijkt duidelijk uit een passus uit *Die geestelike brulocht*, een werk dat Ruusbroec rond 1335 in Brussel heeft geschreven:

“Deze mensen kiezen voor een louter passief ondergaan, zonder enige werkzaamheid noch naar God noch naar de medemens toe. Want zo menen zij, als zij zelf ook maar het minste werk zouden verrichten, zouden zij God hinderen in zijn werk. Daarom blijven zij ledig van alle deugden en wel zo ledig, dat zij God niet willen danken of loven en dat zij kennis nog liefde bezitten en zelf niet meer noch bidden noch verlangen. Want wat zij zouden kunnen afsmecken of verlangen, dat hebben zij naar hun mening reeds. Zij zijn zo arm van geest, dat zij zonder wil zijn en alles hebben verlaten en leven zonder eigenheid of enige voorkeur. Zij menen dat zij reeds alles bezitten waarvoor oefeningen der Heilige Kerk dienen en ingesteld zijn. Deze mensen kan men moeilijk onderkennen tenzij men zelf -- door de Heilige Geest -- wordt verlicht. Want zij zijn dikwijls spitsvondig en kunnen hun afwijkingen schoon verbloemen en met glossen verklaren. Zij zijn zo eigenzinnig, dat zij liever doodgingen dan op enig punt hun mening te veranderen.”⁴

Kende Ruusbroec dergelijke mensen zelf of heeft hij zich laten leiden door de zogenaamd ketterse geschriften van Marguerite Porete en/of de “*Clementines*”, de decreten van paus Clemens V, waarmee na 1311 de jacht op onder andere de ketterij van de vrije geest begon en de “doorlichting” van de begijnen startte?¹³

Ruusbroec en Marguerite Porète

In de tweede helft van de 13de eeuw schreef Marguerite (Margaretha) Porète in de volkstaal (Frans) een traktaat met de titel *Le miroir des simples âmes anéanties* (meestal vertaald als *Spiegel van de eenvoudige zielen*).⁴ Uit archieven blijkt dat zij in Valenciennes voor het eerst

in aanvaring kwam met de kerkelijke overheid. De bisschop van Kamerijk veroordeelde haar geschriften als ketterij en onder de ogen van de schrijfster werd het boek op de markt verbrand.¹⁵ Margaretha moest bovendien beloven dat zij dergelijke geschriften niet meer ter lezing zou doorgeven. Waarschijnlijk was het op dat ogenblik al te zeer verspreid om alle sporen ervan uit te wissen.^{4, 15} Ondanks het feit dat, op haar vraag, drie beoordelaars uit verschillende secties van het toenmalige religieuze veld, inclusief de bekende theoloog Godefroid de Fontaines, haar tekst als een “waardevol traktaat” hadden gewaarmerkt¹⁸, las de inquisitie er heterodoxe uitspraken in. Een aantal losse stellingen uit haar boek die uit hun verband gerukt inderdaad dubieus klonken, werden haar fataal.¹³ Op 1 juni 1310 werd Porète levend verbrand op de Place de Grève (nu Place de l’Hôtel de Ville) in Parijs.¹⁵ De twee stellingen die door de inquisiteur Guillaume de Paris, ook de aanklager van de Orde der Tempeliers, voorgelegd werden aan het Parijse college van theologen en die tot de veroordeling van Porete leidden, zijn te vinden in de Latijnse vertaling van het traktaat *Speculum simplicium animarum*.

De eerste stelling luidt: “*De in liefde verloren ziel neemt afscheid van de deugden en staat niet langer in hun dienst; zij moet de deugden niet langer beoefenen, maar deze deugden staan zelf in haar dienst.*”⁴ De tweede stelling heeft betrekking op Gods genadegaven: “*Zulke ziel is niet langer bezorgd om Gods vertroosting en om zijn gaven; zij hoeft en kan zich daar niet meer om bekommeren, omdat zij haar aandacht volkomen op God zelf heeft gericht.*”⁴ Deze twee stellingen vinden we, zij het met andere woorden, ook terug in de bovenvermelde passus uit *Die geestelike brulocht*. Het is dus duidelijk dat Ruusbroec op zijn minst de akten van het inquisitieproces heeft gekend en waarschijnlijk heeft hij ook *Speculum simplicium animarum* gelezen.¹⁴ Want na haar dood verspreidde het boek zich anoniem verder over heel Europa en werd het vertaald in vele talen. Het verwierf in vele kerkelijke middens bekendheid als een invloedrijk mystiek traktaat. Het werk werd inderdaad vaak niet als kettters ontmaskerd.¹⁸ Kwam dit omdat het na haar dood zonder haar naam werd verspreid? Dacht men dat het door iemand van de clerus werd geschreven? Hoe dan ook, het boek werd in de loop van de geschiedenis meermaals aan belangrijke mystici en heiligen toegeschreven, onder meer aan Rushbroke (Ruusbroec?).¹⁸

Het moet voor de vele kloosterorden die het boek tot het begin van de 20ste eeuw hebben uitgegeven, een schok geweest zijn toen in 1946 uit studies van Romana Guarnieri bleek dat *Le miroir des simples âmes* diende te worden toegeschreven aan Margaretha Porète, een veroordeelde ketterse.^{4, 18} Maar waarom schrijft Ruusbroec zo agressief tegen bepaalde stellingen die in *Spiegel van de eenvoudige zielen* worden aangetroffen? In 1312 veroordeelde het Concilie van Vienne, onder leiding van paus Clemens V, dwalingen die vooral door sommige begijnen werden verkondigd. Een veroordeelde stelling luidde als volgt: “*Zich oefenen in daden van deugd is nodig voor onvolmaakte mensen; de volmaakte ziel zegt aan de deugden vaarwel.*”⁴ Daaruit kan men afleiden dat bepaalde losse, uit hun verband gelichte citaten uit Margaretha’s *Spiegel* bij de begijnen werden overgeleverd en er vertekend werden in warhoofdige, theologische en morele stellingen.⁴ Volgens Verdeyen⁴ moet Ruusbroec in het begijnhof van Brussel bepaalde personen hebben gekend die hij als slachtoffers van een vrij verspreide ketterse mystieke beweging beschouwde. Ruusbroec begreep welk een grote

bedreiging deze beweging voor de ontwikkeling van de spiritualiteit binnen de Kerk vormde. Hij heeft geen beroep gedaan op de inquisitie, is niet opgetreden als ketterjager, maar in zijn geschriften heeft hij getracht de oprechte godzoeker te behoeden voor wat algemeen gold als de geestelijke hoogmoed en mystieke schijnvertoningen van de zogenaamd ketterse mystiek.

Ruusbroec was geen ketterjager, maar in zijn geschriften heeft hij getracht de oprechte godzoeker te behoeden voor wat algemeen gold als de geestelijke hoogmoed en mystieke schijnvertoningen van de zogenaamd ketterse mystiek.

Epiloog

Het Ruusbroec-standbeeld in de Sint-Michiels- en Sint-Goedelekathedraal wordt als een symbool van de overwinning op de ketterij voorgesteld. Wanneer we dit beeld frontaal bekijken, zien we dat de Brabantse mysticus in zijn rechterhand een pen en in de linkerhand een boek vasthoudt. Het is mogelijk dat Jules Jourdain daarmee bedoelt dat Ruusbroec met zijn pen vormen van, in zijn ogen, ketterse mystiek heeft beschreven en bestreden. Maar de overwinning op de ketterij heeft de beeldhouwer vooral uitgebeeld, toen hij onder de voet van de mysticus het half verpletterde hoofd van Bloemardinne (met *“hare logenachtige en kettische geschriften”*) uithakte. Daarbij heeft hij zich mogelijk laten leiden door de tekst van Pomerius. Maar *Domicella Heilwigis dicta Blommardinne* was, evenals Marguerite Porète, geen ketterse begijn en Ruusbroec was geen echte ketterbestrijder. Wat hij blijkbaar vooral heeft gedaan, is mensen (begijnen?) trachten te beschermen tegen bewegingen die, op basis van uit hun verband gerukte zinnen uit onder andere Porète's *Spiegel van de eenvoudige zielen*, voor die tijd ketterse ideeën verspreidden.

Hugo Vanden Bossche

Bibliografie en voetnoten

1. Suy Monique: “ZIJ”-wandeling in Brussel, <http://www.symforosa.org>

2. Jacobs Roel (2008) in de brochure: *Het parlement van de Vlamingen in Brussel – Raad van de Vlaamse Gemeenschapscommissie: Tien historische Brusselaars geven hun naam*, p. 35, <http://www.bruselo.info/default.asp> of <http://www.raadvgc.be>, Lombardstraat 61-67, 1000 Brussel
3. Fredericq Paul (1897): *De geheimzinnige ketterin Bloemardinne (zuster Hadewych) en de secte der 'Nuwe' te Brussel in de 14de eeuw*, In: *Geschiedenis der Inquisitie in de Nederlanden. Deel 2. De Nederlandsche inquisitie tijdens de 14de eeuw*, J. Vuylsteke Martinus-Nijhoff, Gent-'s-Gravenhage, p.40-60
4. Verdeyen Paul (1981): *Ruusbroec en zijn mystiek*, Davidsfonds, Leuven, p. 15-24
5. Warnar Geert (1993), in: *Een claer verlicht man Over het leven en werk van Jan Van Ruusbroec (1293-1381)*, Bos E.P., Warnar G. (eds.), Uitgeverij Verloren, Hilversum, p. 25
6. Jacobs Roel (2004): *Een geschiedenis van Brussel*, Lannoo, Tielt, p. 58, 75, 97
7. Van Mierlo Jozef (1908): 'Was Hadewijch de Ketterin Blomardinne?', in: *Dietsche Warande & Belfort* 9, p. 267-286
8. *Muzikale Rozen - Huldeboek Anton van Wilderode*, Uitgeverij Stichting Mens en Cultuur, Referentie: ANZ 504 (1998)
9. Biesemans Luk (2006): *Rijkdom van stilte en rust – 800 jaar begijnen en karmelietessen van Onze-Lieve-Vrouw-ten-Troost te Vilvoorde*, een uitgave van de Vriendenkring van de Troost, Vilvoorde, Drukkerij Peeters NV, p. 49
10. Ruelens Karel: *Jan van Ruusbroek en Bloemardinne*, werd postuum uitgegeven door J. Vercouille (ed.): *Werken van zuster Hadewijch*, Deel 3, Gent, 1905, p. XX-XCVI
Pagina XLII: "in Heilewiges laatste oogenblikken, voor den notaris Johannes Wittebroet en getuigen, erkent de eerzame juffrouw Heilwige Bloemaerts wettiglijk schuldig te zijn aan Cornelis van Nieneve honderd ponden groots. De akte is in het woonhuis van Heilwige verleden, in de tegenwoordigheid van Joannes Heincard (Johanne dicto Ser Heincards), heere Helyas van S'Hertogenbosch (Helya dicto de Buscoducis), eeuwigen kapelaan van Ste-Goedelen, en Amelricus Vederman."
11. Martens Mina (1990): *Hedwige Blomart face au mystique Jean van Ruysbroec. Leurs milieux familiaux à l'épreuve des assertions de Pomerius, visant la Bloemardinne (1250-15e siècle)*, *Cahiers bruxellois* 31, 1-107
De tekst van Karel Ruelens *Jan van Ruusbroek en Bloemardinne* waar Martens (11) en Wamar (13) naar verwijzen, werd postuum uitgegeven door J. Vercouille (ed.): *Werken van zuster Hadewijch*, Deel 3, Gent, 1905, p. XX-XCVI (zie ref. 10).
12. De "seneschalk" was belast met het financieel beheer en juridische aangelegenheden (vooral het innen van de belastingen en koninklijke rechtspraak). De titel was niet-overerfbaar en meestal voor het leven.
13. Warnar Geert (2003): *Ruusbroec – literatuur en mystiek in de veertiende eeuw*, Atheneum/Polak & Van Gennep, Amsterdam, p. 69-80, 144
14. Faesen Rob (2007): *Jan van Ruusbroec. Contemplatief theoloog in een moeilijke tijd* (Inleidingen met kernteksten), Uitgeverij Kok, Kampen, p. 16-18
15. Huet Leen (2004): *Mijn België. Porete, Marguerite of: Melk en Moes*, Uitgeverij Atlas, Amsterdam/Antwerpen, p. 221-231 (tekst in 2008 overgenomen in *Begijnhofkrant* 19, p. 8-10)

16. Van Mierlo Jozef (1945, juni): *Kroniek der mystiek*, in: *Dietsche Warande & Belfort*, p. 60-63
17. Faesen Rob (2003): *Lichaam in lichaam, ziel in ziel. Christusbeleving bij Hadewijch en haar tijdgenoten*, Uitgeverij Ten Have, Baarn en Uitgeverij Carmelitana, Gent, p. 14
18. Sweygers Sofie (2003) : *Margareta Porete († 1310) en «Le miroir des âmes simples»*. *Radicale mystiek in conflict met de Inquisitie*, scriptie voorgelegd aan de Faculteit Letteren & Wijsbegeerte voor het behalen van de graad van licentiaat in de Geschiedenis, Academiejaar 2002-2003, Katholieke Universiteit Leuven, Promotor: Prof. Dr. J. Goossens,
<http://www.thesis.net/porete>